

KANADA ARG'UVONI (CERCIS CANADENSIS) KO'CHATLARINI YETISHTIRISHDA URUG'NI UNDIRISH USULLARINI AHAMIYATI

Alimov Fazliddin Mahammadali o'g'li - assistent

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti

Annotatsiya. Maqolada Kanada arg'uvoni (*cercis canadensis*) ko'chatlarini yetishtirish agrotexnologiyasi to'g'risida qimmatli ilmiy ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Kanada arg'uvoni (*cercis canadensis*), ko'chat, o'rmon, aholi yashash joylari, ko'kalamzorlashtirish, daraxt, buta, tuproq, tuproqqa ishlov berish.

Respublikasimizda mustaqillik yillarida o'rmon maydonlarimizni kengaytirish, aholi yashash joylari, bino va inshootlar atrofi, turli darajadagi yo'l atroflarini ko'kalamzorlashtirishga alohida e'tibor qaratmoqda. Hukumat qarorlarini bajarishda o'rmon xo'jaligi korxonalarining o'ziga xos o'рни bo'lib, ko'kalamzorlashtirish ishlarini olib boruvchi buyurtmachilarga landshaft dizaynida foydalaniladigan turli manzarali ko'chatlarni yetkazib beruvchi hisoblanadi. O'rmon xo'jaliklarida iqlimning turli noqulay sharoitlariga chidamli, manzarali xususiyatlari yuqori bo'lgan daraxt va buta turlarining bir necha yuzlab turlari o'stiriladi. Bularga, qrim qarag'ayi, virgin archasi, sharq biotasi, soxta kashtan, yapon saforasi, zarang va shumtol turlari, go'zal katalpa, pavlovniya, oq akatsiya, kanada arg'uvoni, hind sireni, suriya atirgulini ko'rsatishimiz mumkin. O'zining chiroyli gullashi, manzarali barglari, iqlimning salbiy omillariga chidamliligi tuproqqa talabchan emasligi hamda bino va yirik daraxtlar soyasida o'sa olishi bilan kam sonli daraxtlar qatorida kanada arg'uvoni alohida ahamiyat va e'tiborga ega.

O'zining erta gullashi, chiroyli pushti-binafsha rangli gullarining daraxtning butun tanasini qoplab olishi, to'q yashil yaltiroq barglarining ko'rinishi, qish davomida esa och jigarrang dukkaklari ushbu turga o'zgacha ko'rk bag'ishlaydi. Shu sababli, aholi o'rtasida ham kanada arg'uvoniga bo'lgan qiziqish yuqori hisoblanadi.

Kanada arg'uvoni ko'chatlarini o'stirish uchun ko'chatzor maydoni tuproq iqlim sharoitiga e'tibor beriladi. Ko'chatzorlar uchun joy tanlashda asosan tuproq, gidrologik, yer tuzilishi sharoitlari hamda o'stirib yetishtiriladigan daraxt va butalarning biologik xususiyatlari e'tiborga olinadi. Bundan tashqari sug'orish manbaalari, mashina va mexanizmlaridan foydalanish yo'llari, sanitariya-gigiena talablari, atrofda o'rab turgan o'simlik dunyosi hisobga olinadi. Ko'chatzorni qishloq, shahar va aholi yashaydigan maskanlar yaqinida tashkil etish tavsiya etiladi. Yer tuzilishi asosan tekis, tuproq unumdorligi anchagina yuqori, mexanik tarkibi yengil, yer osti suvlari kamida 1-1,5 m chuqurlikda joylashgan bo'lishi kerak. Sug'oriladigan zonalarda ko'chatlarni tuzi kam bo'lgan och kulrang tuproqlarda va yuqori qatlamida chirindisi 2 foizdan kam bo'lmagan joylarda tashkil qilish kerak. Sug'orish ariqlarining uzunligi ko'chat ekilgan va urug' sepilgan tuproq va yer sharoitiga qarab 50-100 m dan 200 gacha bo'ladi. Agarda ko'chatzor barpo etish uchun mo'ljallab, ajratilgan joylarda tuproqning sho'rli tarkibida SO_2 ioni 0,02%, NSO_3 - 0,12% Cl - 0,03%, PH - 0,05% dan, yer osti suvlarining mineralizatsiyasi 3 g dan oshib ketgan bo'lsa, unday yerlarda niholxona tashkil qilish butunlay man etiladi. Ajratilgan joylarda 5% kasallik va hashoratlar mavjud bo'lsa, bu sharoitda o'simliklarni muhofaza qilishning turli tadbirlari amalga oshiriladi. Ko'chatzorlarda tuproqqa ishlov berish daraxt va buta nihollarini o'stirishda muhim bo'g'in hisoblanadi. Ma'lumki tuproqlar har xil unumdorlikka ega, u esa o'z navbatida tuproqning kelib chiqishi, iqlimning, o'simliklarning, mikroorganizmlarning va dehqonchilik madaniyati bilan chambarchas bog'liqdir. Parvarishlanadigan ko'chatlarning hayotiy sharoiti agrotexnik tadbirlar bilan tartibga solinadi.

Tuproqqa ishlov berishdan asosiy maqsad quyidagilardan iborat:

Tuproqning haydov qatlamini va strukturasi tuzilishini o'zgarishi natijasida qulay namlik, havo, issiqlik, oziqlanish rejimini ta'minlash;

Tuproqning pastki qatlamlaridan oziq moddalar tortib olish hisobiga ularning aylanishini kuchaytirish va mikrobiologik jarayonlarga kerakli yo'nalishda ta'sir qildirish;

Kasalliklarga va zararkunandalarga duchor bo'lgan begona o'tlarni yo'qotish;
Tuproqni suv va shamol eroziyasidan saqlash;
Urug'larini ekish uchun qulay sharoitlar yaratish;
Tuproqdagi o'simlik qoldiqlarini va o'g'itlarni aralashtirish.

Ko'chatzor tashkil etishda birinchi navbatda, ajratilgan yer maydonini tekislash zarur. Chunki notekis joylarda nihollarni sug'orish muammo tug'diradi, ba'zi paytlarda tekis sug'orilmaslik natijasida urug'larning unib chiqishi past bo'ladi, nihollarning o'sishi yomonlashadi. Tuproqqa ishlov berish deganda yerni haydash, boronalash, molalash va kultivatsiya qilish tushiniladi.

Tuproqqa asosiy ishlov berish turi, yerni ag'darib haydash hisoblanadi. Agar kuz davrida yog'ingarchilik kam bo'lib, tuproq juda quruq bo'lsa, u holda yerni haydashdan oldin albatta sug'orish lozim. Agar tuproq juda ham jiplashgan bo'lsa, 18 sm chuqurlikgacha yumshatkichlar yordamida yumshatib boronalash yoki molalash kerak.

Ko'chatlarni o'sishi uchun qulay sharoitlar yaratish maqsadida har xil parvarishlash ishlari olib boriladi. Kanada arg'uvoni ko'chatlarini parvarishlash usulari asosan sug'orish, yovvoyi o'tlardan tozalash, tuproqni yumshatish, o'g'it berishdan iborat. Ayniqsa, yovvoyi o'tlarni olib tashlash, tuproqni yumshatish ko'chatlarni rivojlanishi, o'sishi uchun yaxshi sharoit tug'diriladi. Bu begona o't-o'lanlardan tozalanganda namlik saqlanadi, oziqa moddalar faqat ko'chatlar tomonidan o'zlashtiriladi. Kanada arg'uvoni ko'chatxonasi 600-800 kub m³/ga miqdorida sug'oriladi. Ko'chatlarni normal parvarishlash maqsadida 8-9 marta vegetatsiya davrida sug'orish kerak (may oyida 1-2, iyunda – 2, iyulda – 2-3, avgustda – 2-3, marta). Yer ostida 30-40 sm toshloq bo'lib och kulrang, kulrang yoki qo'ng'ir tuproqli yerlarning sug'orish normasi bir gektariga 400-500 kub m³ ni tashkil qilishi kerak. Ammo sug'orishni may oyidan to avgustgacha har 15-20 kunda o'tkazish lozim. Har bir sug'orishdan 2-3 kun o'tgandan keyin qator oralari kultivatorlar yordamida 10-15 sm chuqurlikda yumshatiladi. Nihollar o'sish davrida qatorlarni yumshatish va begona o't – o'lanlardan tozalash ishlari 3-4 marotaba qaytariladi. Barcha agrotexnik

parvarishlash tadbirlari o'z vaqtida o'tkazilsa, ko'chatlarni kuzda madaniy o'rmonlar barpo etishda foydalanish mumkin. Ko'chatxonaning parvarishlash bo'limida Kanada arg'uvoni ko'chatlarini joylashtirishning maqbul sxemasini aniqlash maqsadida ularni 0,7x0,15; 0,7x0,2; 0,7x0,25; 0,7x0,3; 0,7x0,4 m sxemada joylashtirdik. 0,7x0,15m sxema nazorat varianti sifatida belgilandi.

Har bir variantga 10 tadan ko'chat uch takroriylikda joylashtirildi. Bir yillik urug'ko'chatlar (bo'yi 0,3 m) kuzda ko'chatxonaning parvarishlash bo'limidan ko'chirib o'tkazildi. Barcha variantlarga bir xil standart agrotexnik parvarishlash tadbirlari o'tkazildi. Ushbu tajribamiz orqali Kanada arg'uvoni ko'chatlarining ildiz bo'yni diametri, bo'yiga o'sishi kuzatildi va ko'chatxonaning parvarishlash bo'limida maqbul sxemada joylashtirish sxemasi aniqlandi. Ko'chatxonaning parvarishlash bo'limida ko'chatlarni o'sish ko'rsatkichlari tahlili bo'yicha 0,7x0,15 va 0,7x2 m, ya'ni ko'chat orasi eng yaqin joylashtirilganda ularning o'sishi boshqa ko'chatlarga nisbatan deyarli farq qilmaydi, ammo ularning tanasi juda nozik bo'lishi kuzatildi. 0,7x0,3 va 0,7x0,4 m sxemali ko'chatlarda tananing qalinlashib ketganini kuzatdik. 0,7x0,25 m sxemada ekilgan ko'chatlarda bo'y jihatidan katta sxemalarda joylashgan ko'chatlar bilan ko'rsatkichlar yaqin va tana ham yaxshi rivojlangan bo'lib o'ta yo'g'onlashib ketmaganligi kuzatildi.